

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного туризму та країнознавства**

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри

_____ Дудник І.М.
«_____» _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Тема:

**РЕЛІГІЙНІ ОБ'ЄКТИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ
ТУРИСТИЧНИХ ПОДОРОЖЕЙ**

Виконавець: здобувач вищої освіти групи 413 групи **Васильчук Олександр Сергійович**

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент кафедри міжнародного туризму та країнознавства **Сайчук Віктор Степанович**

Нормоконтролер: _____ **Борисюк Оксана Анатоліївна**
(підпис) (П.І.Б.)

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародного туризму та країнознавства
Спеціальність: 242 «Туризм»
ОПП: «Туризмознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Дудник І.М
«_____» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ Васильчук Олександр Сергійович (П.І.Б. випускника)

1. Тема роботи «Релігійні об'єкти як елементи туристичних подорожей» затверджена наказом ректора № 400 /ст від «27» березня 2023 р.

2. Термін виконання роботи: з «29» травня 2023 р. по «25» червня 2023 р.

3. Вихідні дані роботи: дослідження має теоретичний і практичний характер, виконане на основі аналізу літературних, статистичних та Інтернет джерел

4. Зміст пояснювальної записки:

РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження релігійних об'єктів як елементу туристичних подорожей.

РОЗДІЛ 2. Розвиток релігійних об'єктів і релігійного туризму в Україні.

РОЗДІЛ 3. Проблеми та перспективи розвитку релігійних об'єктів в Україні.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

5. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін Виконання	Відмітка про виконання
1.	Проаналізувати літературні та інші джерела з проблеми дослідження.	27.03. – 02.04.2023 р.	Виконано
2.	Обґрунтувати об'єкт, предмет дослідження, сформулювати завдання і мету. Написати вступ.	03.04. – 07.04.2023 р.	Виконано
3.	Проаналізувати різноманітні джерела інформації щодо теоретичних основ функціонування тематичних парків. Написати перший розділ.	07.04. – 23.04.2023 р.	Виконано

4.	Розкрити роль релігійних об'єктів для розвитку туризму. Написати другий розділ роботи.	24.04 – 07.05 2023 р.	Виконано
5.	Виявити основні проблеми та перспективи розвитку використання релігійних об'єктів під час подорожей. Написати третій розділ роботи та висновки	08.05 – 21.05 2023 р.	Виконано
6.	Узагальнити результати проведеного дослідження, сформулювати висновки	22.05 – 04.06 2023 р.	Виконано
7.	Підготувати доповідь на попередній захист, розробити демонстраційні матеріали.	05.06 – 08.06 2023 р.	Виконано
8.	Провести роботу над зауваженнями після попереднього захисту дипломної роботи.	10.06 – 15.06.2023 р.	Виконано
9.	Захист дипломної роботи.	22.06.2023	

б. Дата видачі завдання: «02» травня 2023 р.

Науковий керівник дипломної роботи _____ Сайчук В.С.
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Васильчук О. С.
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Релігійні об'єкти як елементи туристичних подорожей»: 54 сторінка, 20 використаних літературних джерел.

Об'єкт дослідження – Україна.

Предмет дослідження – релігійні об'єкти України.

Мета дослідження – розкрити роль релігійних об'єктів як чинник розвитку туризму.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літературних джерел, статистичний метод, метод порівняльного аналізу, метод класифікації, метод прогнозування, метод узагальнення.

Результати бакалаврської роботи можуть бути корисними при розробці програм розвитку туризму в Україні та бути використаними при розробці спецкурсів для студентів спеціальностей міжнародного туризму, міжнародних відносин, країнознавства.

ТУРИЗМ, РЕЛІГІЙНІ ОБ'ЄКТИ, ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОБ’ЄКТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ТУРИСТИЧНИХ ПОДОРОЖЕЙ	8
1.1. Сутність релігій та релігійних об’єктів. Класифікація релігій.....	8
1.2. Поняття про релігійний туризм.....	22
1.3. Релігійні об’єкти в туризмі.....	24
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНИХ ОБ’ЄКТІВ І РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	27
2.1. Історичні передумови розвитку релігійного туризму.....	27
2.2. Сучасний розвиток релігійного туризму.....	33
2.3. Регіональна характеристика релігійного туризму.....	36
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНИХ ОБ’ЄКТІВ В УКРАЇНІ	38
3.1. Пріоритетні напрямки розвитку релігійних об’єктів.....	38
3.2. Роль релігійних об’єктів у культурному та соціально-економічному розвитку країни.....	41
3.3. Релігійні об’єкти України в умовах війни.....	47
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

У сучасному світі туризм є багатограним явищем, тісно пов'язаним з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом і релігією. Існують різні погляди на туризм як на сектор економіки або як на міжгалузевий комплекс чи ринок, де туристичні оператори створюють туристичні продукти з продуктів різних секторів.

За визначенням Всесвітньої туристичної організації (ВТО), туризм походить від французького слова *tour* (гуляти, подорожувати) і є видом подорожей з метою відпочинку та активного відпочинку.

Сучасний туризм посідає важливе місце у світовій економічній системі. На нього припадає близько 10 відсотків світового валового внутрішнього продукту, 30 відсотків світової торгівлі послугами, 7 відсотків загальних світових інвестицій та 11 відсотків світових споживчих витрат. За даними Всесвітньої туристичної організації, надходження від міжнародного туризму зростали в середньому на 9% на рік протягом останніх двох десятиліть; у понад 40 країнах туризм є основним джерелом надходжень до національних бюджетів, а в 70 країнах - одним з трьох найбільших джерел доходів. Наприклад, в Іспанії доходи від міжнародного туризму становлять 35% від загальних надходжень від експорту товарів і послуг, на Кіпрі та в Панамі - 50%, а на Гаїті - 70%. Релігійний туризм (паломництво) є однією з найстаріших форм туризму і означає пересування людей з метою відвідування церков і монастирів на релігійні свята або відвідування "святих місць" для спокутування своїх гріхів. Витоки паломництва пов'язані з формуванням основних релігійних рухів у всьому світі. Паломництво, як і туризм загалом, може бути національним (в межах країни) або міжнародним.

Вплив релігійного туризму на економіку різних країн і регіонів світу, особливо релігійних центрів, дуже значний. Це пов'язано з тим, що паломники залишають у приймаючій країні значну частину грошей, які вони витрачають на свою подорож. Паломництво також приносить дохід тисячам місцевих жителів.

Туризм є однією з провідних і найбільш динамічних галузей світової економіки. Завдяки своїм швидким темпам зростання, туризм визнаний "економічним феноменом 20-го століття". Значення туризму як джерела іноземної валюти, збільшення міжнародних грошових переказів та зайнятості постійно зростає.

Аналіз, проведений Всесвітньою туристичною організацією, показує, що в більшості країн світу національна туристична політика реалізується безпосередньо через центральні органи виконавчої влади, тобто національні туристичні організації та інші установи, а також через правові важелі, підтримку туристичної інфраструктури та міжнародну політику. Туристична політика має схожі характеристики із загальною державною політикою. Водночас існують певні чинники, які впливають на її формування. Це природні умови країни, розвиток транспортної галузі, соціальні фактори (умови життя людей, система відпусток), фактори, пов'язані зі створенням економічної бази для розвитку туризму (стабільна валюта і фінанси, зовнішньоекономічні зв'язки) та правові фактори, пов'язані з формуванням і функціонуванням туристичного законодавства.

Дослідження показало, що механізмами реалізації національної туристичної політики є підготовка цільових програм розвитку туризму на національному та регіональному рівнях, розробка конкретних заходів для досягнення стратегічних цілей, а також державне регулювання туристичної галузі. Таким чином, державне регулювання розвитку туризму є одним із механізмів реалізації національної політики в туристичній сфері. Розвиток туризму характеризується позитивною динамікою зміни кількісних та якісних показників туризму, таких як збільшення кількості туристів, надходжень до державного та місцевих бюджетів, підвищення рівня зайнятості в туристичній сфері.

Туризм посідає важливе місце в міжнародних зовнішньоекономічних відносинах. Туризм є важливим стимулом для розвитку міжнародної торгівлі та сприяє розширенню і зміцненню міжнародних комерційних обмінів. Водночас туризм слід розглядати як самостійний вид міжнародних відносин.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ТУРИСТИЧНИХ ПОДороЖЕЙ

1.1. Сутність релігій та їх класифікація. Релігійні об'єкти

Туризм - це багатогранне явище, яке поєднує в собі географічні, економічні, соціальні, культурні та екологічні елементи, має невичерпний потенціал для постійного прогресу, тісно пов'язане з багатьма іншими сферами людської діяльності і визначає його значення в соціально-економічному житті країни та її народу. Подорожі притаманні людині з моменту її появи, тобто зародження подорожей відбулося одночасно з народженням людства.

Основними причинами, які спонукали перших людей до подорожей, були фізіологічні потреби, такі як безпека, їжа та дослідження, а також соціальні потреби, такі як спілкування, цікавість, обмін товарами та грабіжництво. Релігійність була притаманна від самого початку людського існування. Подорожі з релігійними цілями залишили помітний слід в історії туристичних подорожей від найдавніших часів до наших днів.

За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), щорічно основні святі місця відвідують від 300 до 300 мільйонів паломників, що становить близько чверті всіх міжнародних туристів, і понад 600 мільйонів релігійних поїздок здійснюється щороку з країни в країну та з-за кордону.

Історія релігійних подорожей і релігії включає в себе багато подорожей для поклоніння в язичницьких храмах і міжетнічних подорожей. Релігія - це організований набір вірувань, практик і систем, часто пов'язаних з вірою в домінуючу силу і поклонінням їй, наприклад, особистому божеству або іншій надприродній істоті. Хоча це базове визначення, існує багато різних розумінь того, що таке релігія, і не всі релігії зосереджуються на вірі в бога, божества або надприродні сили.

Релігія зазвичай включає культурні вірування, світогляд, тексти, пророцтва, одкровення і моральні кодекси, які мають духовне значення для членів певної релігії, і може включати ряд практик, таких як проповідь, ритуали, молитва, медитація, святі місця, символіка, транс і фестивалі. Відомий психоаналітик Зигмунд Фройд описував релігію як своєрідне здійснення бажань. Однак сучасна психологія визнає, що релігія відіграє важливу роль у житті та переживаннях людей і навіть може сприяти здоров'ю та благополуччю. Дійсно, дослідження показали, що релігія може допомогти людям розвинути здорові звички, регулювати свою поведінку і розуміти свої емоції - всі фактори, які впливають на здоров'я. Існує багато різних типів релігії, включаючи широко визнані основні світові релігійні традиції, а також менш відомі системи вірувань менших груп.

Деякі релігії є монотеїстичними, тобто вірять в єдиного бога, тоді як інші - політеїстичні, тобто вірять у більш ніж одного бога. Типи релігій включають (але не обмежуються) Бахаїзм, буддизм, християнство, зороастризм, конфуціанство, індуїзм, релігії корінних американців, іслам, джайнізм, іудаїзм, растафаріанство, синтоїзм, сикхізм і даосизм, африканські традиційні релігії, зороастризм.

По відношенню до релігії анімізм - це віра в нелюдську божественну істоту, а тотемізм - це віра в божественний зв'язок між людиною і світом природи. Від релігії також відрізняються атеїзм, який вважає, що немає ніяких богів або божеств, і агностицизм, який вважає, що існування богів або божеств невідоме або непізнаване. М. Біржаков, Т. Боюк, А. Ковальчук, О. Любщева, М. Маруська, Т. Христов, М. Лютинський, І. Мініч, А. Кузишин, С. Дучак, М. Дучак, Д. Е. Софер, А. Яковський, С. Т. Б. Яковський, М. Дучак, Д. Е. Софер, А. Яковський, С. Т. Б. Яковський, С. Т. Б. Яковський, С. Т. Б. Яковський, С. Т. Б. Яковський, С. Т. Б. Яковський, С. Т. Б. Яковський, С. Т. Б. Яковський, С. Т. Б. Яковський та інші. Кожен з них по-різному визначає це поняття. Наприклад, М. Біржаков розглядає паломництво як відвідування або подорож до священного місця з чітко визначеною метою; А. Ковальчук стверджує, що паломництво - це подорож до релігійного об'єкта як джерела відпочинку, що може сприяти духовному зціленню та пізнавальній діяльності; М. Мальська та М. Рутинський стверджують, що паломництво - це

особлива форма духовної рекреації, яка полягає в очищенні, покайнанні та прилученні до святинь своєї віри шляхом відвідування особливих святих місць певної релігії.

Виходячи з вищенаведених тверджень, можна дати загальне визначення терміну Паломництво - це спільна або індивідуальна релігійна подорож віруючих до священного місця. Паломництво як вид духовної та соціальної діяльності людини відоме здавна. Люди всіх релігій і конфесій завжди шанували священні місця, пов'язані з божественним, місця, де відбуваються раціонально незрозумілі події, а також місця, пов'язані з життям, смертю або похованням релігійних діячів або святих.

Релігійне паломництво - це давня культурна традиція, яка залишилася практично незмінною протягом століть і стала невід'ємною частиною сучасного суспільства. Зовнішні обставини, в яких віруючі здійснюють подорож, можуть змінюватися, але мета і зміст подорожі залишаються незмінними. Іншими словами, паломницький туризм є частиною як релігійного туризму, так і культурно-пізнавального. Насправді, релігійні об'єкти, які приваблюють паломників, є також архітектурними шедеврами. Звичайні туристи та науковці також зацікавлені у вивченні релігійних пам'яток, релігійної історії та культурних релігій.

Загальною основою релігії є віра в те, що молитви та ритуали стосуються певного місця поклоніння, природних чи створених людиною об'єктів, божества чи певного явища. Святині можуть бути природного походження, наприклад, гірські вершини, скелі, річки, озера, джерела або печери. До штучних святинь належать храми, ікони, місця, пов'язані з жертвоприношеннями, місця поховань і різні предмети, що належали святим, які з часом стали реліквіями.

Основними функціями паломницького туризму є духовно-просвітницька, місіонерська, благодійна та загальноосвітня. Вони є життєво важливими для окремих людей і суспільства в цілому та допомагають розкрити сутність релігійного туризму.

Релігійний туризм, духовний туризм, туризм до святих місць і туризм віри - це види туризму, які загалом можна поділити на два підвиди паломництво, тобто подорожі з релігійними або духовними цілями, і туризм для відвідування релігійних пам'яток і реліквій. Дослідники по-різному характеризують релігійний туризм: Гісберт Ріншеде - за тривалістю, розміром групи та соціальною структурою; Джулі

Геворкян розрізняє "паломницький туризм", метою якого є духовні причини або участь у релігійних церемоніях, і "церковний туризм", метою якого є відвідування визначних пам'яток, таких як собори. Християнський священник Френк Фей, який вважає, що подорожі завжди порушують усталений порядок життя вдома, пише, що паломники "завжди ризикують стати туристами" і перераховує вісім відмінностей між ними.

Окрім основних функцій релігійного туризму, слід також звернути увагу на додаткові функції, які є важливими для пояснення цієї концепції. Також були запропоновані наступні функції релігійного туризму:

- Інтегративна - об'єднання людей через конфесійну приналежність. Створення умов для солідарності та згуртованості соціальних груп, підтримання та гармонізація балансу релігійних суспільних відносин.

- Комунікативна - можливість спілкування між людьми, іншими віруючими та Богом.

- Регулятивна - гарантування поведінки людини за наперед визначеною схемою (релігійні обряди, норми, вимоги тощо).

- Світоглядна - дає можливість уявити власну картину світу, зокрема зрозуміти сенс людського життя та місію людини на землі;

- рекреаційна або терапевтична - зміцнення здоров'я, оздоровлення (виробничої або невиробничої психофізіологічної втоми, полегшення душевних страждань), відновлення фізичних і душевних сил;

- естетична - розвиток естетичного та художнього смаку;

- пізнавальна - ознайомлення з архітектурою, історичними та художніми особливостями тих чи інших сакральних споруд, їх релігійною та духовною сутністю.

- Компенсаційна - усунення серйозних протиріч і проблем людського буття;

- економічна - формування сфери послуг і зв'язок її з іншими галузями економіки, стимулювання розвитку і зайнятості в певній місцевості, збільшення надходжень до бюджету;

- освітня - набуття під час подорожі знань про краєзнавство, історію, архітектуру, мистецтво та сакральні аспекти сакральних об'єктів.

Слід також звернути увагу на основні чинники, що впливають на розвиток релігії в регіоні. До них належать природні особливості регіону, історія розвитку, історія заселення, демографічні характеристики населення, етнічний склад населення, рівень соціально-економічного розвитку регіону, рівень міграції та геополітичне становище регіону.

Християнство - одна з релігій, яка заохочує паломництво, але в доктринах, що регулюють релігійне життя, не вказано, що паломництво є обов'язковим. Християнство, одна з найпоширеніших релігій світу, по суті є історичною релігією, вчення якої стосується не ідей чи принципів, а подій, пов'язаних з життям і смертю Ісуса Христа та його апостолів.

Святі місця, до яких християни здійснюють паломництва, включають реліквії, пов'язані з поклонінням Богу і християнським святим. Паломництва відіграли важливу роль у розвитку географії. По-перше, подорожі до святинь сприяли переміщенню населення, зміцненню зв'язків між християнськими країнами та розвитку інфраструктури. Водночас зростала обізнаність людей про географічний простір навколо них.

Одним із чинників, що сприяв розвитку географії, була місіонерська діяльність римо-католицьких громад. У відкритих регіонах місіонерство активно розвивалося паралельно з економічним розвитком. Будувалися школи, костели, лікарні. Більшість місіонерів були добре освіченими, компетентними та охочими до досліджень. Описи, які вони писали, містили інформацію про особливості регіону, населення, природні умови тощо і часто були цінним джерелом географічної інформації. Путівники для паломників також були джерелом географічної інформації, детально описуючи маршрути. Оскільки подорож до чужої країни вимагала занурення в незнайоме середовище, паломники перед мандрівкою цікавилися відстанню, місцями для ночівлі та відпочинку, а також транспортними засобами. Наприкінці IV ст. дуже популярним став путівник "Прогулянка Сільвії" про подорож іспанської монахині до Палестини. Ще один путівник, що описує подорож з Бордо до Єрусалиму, був укладений невідомим автором (бл. 4 ст.).

Серед інших путівників - путівник Антоніна П'яченци, укладений наприкінці 7-го століття, та "Путівник паломника" початку 12-го століття. Перший візантійський паломницький путівник був опублікований грецькою мовою наприкінці 8-го століття. Найвідомішим є твір Єпіфанія Агіополіта "Повість про Сирію і Святий Град", в якому він описав свої враження від подорожей Святою Землею; у 12 столітті візантійський паломник І. Фока уклав путівник "Від Антіохії до Єрусалима, а також святими місцями Сирії, Фінікії та Палестини". Ці путівники були написані не лише для паломників, але й для всіх мандрівників. Перший з них був складений у 6 столітті під назвою "Місто Константинополь - Новий Рим"; більш детальний путівник "Рідний Константинополь" був опублікований у 10-11 століттях і складався з трьох частин.

Перша частина була історією міста, друга - картою міста, а третя - путівником по визначних пам'ятках. З прийняттям християнства паломницька діяльність на території сучасної України значно зростає. Однією з таких подорожей з релігійною метою були "Ходіння ігумена Даниїла" початку 12 століття, який відвідав християнські храми та святині Константинополя, Палестини, Кіпру, Криту та Родосу і детально описав природу, населення та спосіб життя місцевого населення. Розвиток туристичної картографії в Україні також пов'язаний з паломництвом:

У 1638 році в друкарні Києво-Печерської лаври польською мовою вийшла "Тератургіма" А. Карнофойського з планом і перспективною картою Києва та трьома картами зі схемою Ближньої (Антонієвої) і Дальньої (Феодосієвої) печер - перша друкована карта української території.¹⁶ У 1643 році, після того, як Київський митрополит П. Могила канонізував 69 ченців, похованих у печері, Києво-Печерська лавра стала місцем громадського поклоніння.

Потреба відтворити плани печери призвела до створення історико-релігійного твору - "Патерика Києво-Печерського". Перше видання книги було надруковано в друкарні Києво-Печерської лаври в 1661 році за наказом Гізеля I, архієпископа монастиря і ректора Києво-Могилянського університету. Путівник відіграв важливу роль у становленні та розвитку географії того часу. Путівники містили детальні описи маршрутів, країн, населення та звичаїв. З іншого боку, путівники також сприяли відродженню релігії в той час.

Сьогодні путівники дають уявлення про географічні знання того часу. Паломницькі подорожі пройшли кілька еволюційних етапів. Християнство було запроваджене і поширене на території Київської Русі, будувалися церкви і монастирі, що зробило Київську Русь релігійним центром. Через киево-руську територію проходив "Східний шлях" до Єрусалиму. З Києва маршрут спускався до Чорного моря через річку Дніпро. Далі шлях пролягав західним узбережжям Чорного моря до Константинополя, а через Кіпр - до Акко. Завдяки історичним умовам розвитку України та культурним особливостям її народу, на її території виділилася низка важливих релігійних об'єктів: - Крим, де зосереджені християнські, іудейські, мусульманські та караїмські пам'ятки; - Центральна Україна: Умань, Бердичів, Меджибіж, Тараща та ін., а також такі міста, як Галичина, Буковина та Закарпаття, пов'язані з історією хасидизму та похованням цадиків; - регіон на перехресті західно- та східнохристиянської, латинської та візантійської культур з католицькими, православними, єврейськими та вірменськими місцями паломництва.

Регіональні та субрегіональні міста Волині та Поділля (Вінниця, Житомир, Хмельницький, Волинська область) відтворюють співіснування національної та сакральної культури королівського періоду та середньовіччя (українське бароко), католицької та православної; - а також історію українського християнства, завдяки шляху "Від Варяга до Греції" відвідувачі можуть дізнатися про постаті української християнської історії та події, пов'язані з впровадженням християнства в Україні.

Київ та Чернігів мають потенціал стати центрами історичних, культурних та сакральних пам'яток української християнської культури та духовності завдяки своїй концентрації. Таким чином, можна зробити висновок, що багато науковців досліджували релігію, кожен з яких трактував це словосполучення по-своєму. Проаналізувавши всі визначення, можна загалом сказати, що паломництво - це спільна або індивідуальна релігійна подорож віруючих до святого місця. Паломництво пройшло багато еволюційних етапів у своєму розвитку і продовжує розвиватися сьогодні.

Латинське слово "релігія" означає побожність, храм, об'єкт поклоніння і асоціюється з вищим, священним і надлюдським у житті людини. Це абсолютне і

святе називається Богом або божеством, і кожна релігія має свою назву для цієї вищої сили. Без Бога чи ідеї Бога немає релігії. Бог є початком і сенсом усіх релігій.

Релігія - це не лише форма божественної думки чи свідомості. Реальне життя, людська поведінка, форми і принципи богослужіння, церковна організація і суспільне життя також певною мірою ґрунтуються на релігійних принципах. Релігія - це духовний феномен, який виражає віру людини в надприродне, джерело всього суцього, і є засобом спілкування з ним і входження в його світ.

Поняття "релігія" безпосередньо пов'язане з поняттям "Бог". Згідно з релігійними віруваннями, Бог - це передусім абсолютна істота, яка виходить за межі сил, здібностей, якостей і відносин між людиною і природою. Це той, хто створив світ, не належачи до нього. Бог трансцендентний (потойбічний) і знаходиться поза будь-яким замкнутим (іманентним) колом свідомості. Тому неможливо відкрити Бога, побачити Бога чи пізнати природні явища так, як ми їх знаємо.

Лише Сам Бог може перетнути межу між трансцендентним та іманентним і об'явити себе людині. Згідно з вченням різних релігій, Бог - це надприродна вища істота, що володіє вищим розумом, абсолютною досконалістю і всемогутністю, яка є творцем світу і визначає все, що в ньому відбувається.

Протягом століть опоненти теїзму та його світогляду шукали докази як за, так і проти існування Бога. Цей пошук привів до висновку, що будь-які докази марні. Вони нічого не доводять для невіруючих і марні для віруючих. Німецький філософ Кант (1724-1804) вважав, що існування Бога не можна ні логічно довести, ні спростувати.

Прагнення знайти витоки, невизначеності та характеристики релігії породило спеціалізовану галузь знань, відому як релігієзнавство. Релігієзнавство і богослов'я - це два різні способи розуміння феномену релігії.

Теологія виникає зі спроби пояснити і зробити доступними для віруючих образи, що містяться в загальних правилах, священних текстах, соборних рішеннях і доктринальних формулах певної релігії. Вона включає в себе догматику (систематизований виклад поглядів, які вважаються істинними), моральне богослов'я, екзегезу (тлумачення біблійних текстів), літургіку (теорію богослужіння) і канонічне право (теорію церковного права). Теологія займається безпосередньо конкретною

релігією, аналізує релігію і практику різних форм релігійного життя. Релігієзнавство порівнює різні релігійні системи та намагається узагальнити релігійний досвід різних народів у їхньому історичному розвитку.

Богословсько-теологічний підхід до релігії розглядає релігію зсередини, з точки зору самої релігії. В його основі лежать релігійні переконання. На думку богословів, релігію може зрозуміти лише релігійна людина, яка має особливий вид духовної свідомості - релігійний досвід - переживання присутності Вищої Істоти в житті. Цей досвід відбувається на основі визнання абсолютності релігійних доктрин. Богословський підхід - це передусім обґрунтування і захист релігійних доктрин, доказ вічної цінності релігії для кожної окремої людини і людства. Богословсько-теологічному підходу до релігії ("внутрішній" ракурс) протистоїть філософський спосіб осмислення релігії ("зовнішній" ракурс).

Філософія прагне знайти загальні принципи і закономірності реальних явищ і процесів та зрозуміти їхню природу. Вона застосовує критичний підхід до всього, в тому числі і до релігії, і, на відміну від богослов'я, нічого не приймає на віру. Це не означає, що вона має на меті зруйнувати колективні вірування чи моральні засади людського існування. По-перше, вона намагається визначити, наскільки сильними є людські погляди та переконання. Філософія - це розгалужена система вчень, шкіл, течій і напрямів. Однією з них є філософія релігії, яка за допомогою філософської методології намагається досягти тих самих цілей, що й теологічний та теїстичний підходи до релігії. Поряд з філософією релігії, філософія релігії, що виникла в 17-18 століттях, також має позитивну тенденцію до оцінки ролі релігії в житті людини і суспільства. Однак тлумачення релігії виходить за межі конкретної релігійної течії чи релігійної конфесії. У лоні філософії релігії перебувають доктрини теїзму, що трактує Бога як вищий розум і пов'язує структуру Всесвіту з його існуванням, і пантеїзму, який залишає Бога природі та культурі.

Філософський аналіз релігії домінував до середини 19 століття. У 19 столітті почали з'являтися наукові, а також богословські та філософські підходи.

Різниця між філософським і науковим підходами до вивчення релігії проявляється як у предметі, так і в методі дослідження. Предметом філософії є

дослідження дійсності з точки зору світоглядних проблем. Тому філософія зосереджується на вивченні світоглядних аспектів релігії. Найважливішим питанням є те, як релігія вирішує проблему духовного і матеріального начал (первинне питання): Чи Бог створив світ і людину, чи людина створила Бога у своїй свідомості? Наука перебуває у взаємозв'язку і взаємодії з іншими галузями, наприклад, як формуються релігії, як певні релігійні системи пояснюють світ, які цінності, норми і моделі поведінки вони формують у людей, як функціонують релігійні організації і яка функція релігії в суспільстві, перебуває у взаємозв'язку і взаємодії з іншими галузями, наприклад, з дослідженнями релігії як аспекту суспільного життя.

Ще нікому не вдалося зібрати вичерпну інформацію про кількість релігій у світі та зробити оптимальну класифікацію. Релігії можна поділити на групи за етнічним походженням, часом виникнення, рівнем організації та державним статусом. Ця класифікаційна модель базується на найзагальніших принципах.

Одним з перших у західній філософській релігійній думці типологію релігій розробив Гегель: релігія природи, релігія духовної особистості та абсолютна релігія.

Поширеними у релігієзнавстві є генеалогічна (розумно-вища, деонтологічна, теїстична) та морфологічна (племінна, народна, світова) типології релігії, які поділяють релігію на натуралізм (абстрактний монізм) і супернатуралізм (теїзм) - Н. фон Гартман, природну релігію та етичну релігію - К. Тіле.

Залежно від ступеня розвитку релігії можна поділити на такі типи:

а) ранні типи - релігії, що походять від первіснообщинного ладу (анімізм, магія, тотемізм, культ предків);

б) політеїстичні - етнічні релігії (крім іудаїзму та сикхізму);

в) монотеїзм - християнство та іслам (світові релігії); іудаїзм та сикхізм (етнічні релігії);

г) синтоїзм - результат злиття або об'єднання різних етнічних релігій і світових релігій. Афро-християнські релігії (наприклад, церкви херувимів і серафимів); ісламсько-християнські секти (абавіти, ісмаїліти, відгалуження); судансько-китайські секти (дзен-буддизм, хао-хао); юдейсько-християнські релігії (мормони);

д) нові релігійні рухи (нетрадиційні форми релігії): Мунізм, Церква Антихриста, Церква Сатани, Церква Свідомості Крішни, йогізм, дзюдо і карате, синтоїзм.

Релігії можна розглядати як системи конкретних релігій, релігійних рухів, течій і сект, які займають певне місце в цій структурі. Для їх класифікації використовуються наступні критерії:

1. статистичний (за кількістю віруючих та їхньою часткою в загальній кількості населення);

2. часовий:

а) релігії, становлення і розвиток яких сягає глибини століть - буддизм, християнство, іслам тощо;

б) "нові релігійні рухи" - нетрадиційні релігії (наприклад, кришнаїзм, іслам бахаї), що виникли нещодавно або розвиваються в сучасну епоху.

3. рівні організації;

а) Суворо централізовані (християнство, буддизм);

б) сильно децентралізована (іслам);

в) самоорганізовані (індуїзм, даосизм, синтоїзм);

д) Децентралізована

4. Державний статус:

а) державні релігії (іслам у Західній Азії, лютеранство в Північній Європі);

б) релігії, статус яких не визначений у відповідних державних документах (конфуціанство і даосизм у Китаї, індуїзм в Індії);

в) релігії меншин (іудаїзм, сикхізм і зороастризм за межами Ізраїлю);

5. Правовий статус:

а) релігії, що підтримуються державою (християнство, індуїзм, іслам, синтоїзм);

б) релігії, які не підтримуються державою і навіть переслідуються (Свідки Єгови, бахаїзм в Ірані);

в) релігії, до яких держава займає нейтральну позицію (джайнізм, монотеїзм в Індії).

6. Способи поширення:

а) безперервне (іслам, християнство, буддизм);

б) індивідуальне (іудаїзм, бахаїзм, кришнаїзм).

7. Етнічні та соціальні критерії:

а) автохтонні (етнічні) релігії, які є частиною етнічної ідентичності та національної культури (іудаїзм, сикхізм, синтоїзм, даосизм);

б) об'єднуючі релігії (християнство, іслам, буддизм, нові релігійні течії), які не мають прямих етнічних ознак і мають надетнічний характер.

В історії релігієзнавства було багато спроб класифікувати всі існуючі релігії за єдиною схемою. Найпоширенішими з них є наступні:

I. Ранні форми релігії (родоплемінні): тотемізм, фетишизм, чаклунство, анімізм, обожнювання тварин, шаманізм, природопоклонство, культ предків, язичництво, політеїзм.

II. етнічні релігії:

1. Ранні етнічні релігії: давньоєгипетські релігії, релігії народів Дворіччя, давньоіндійські релігії (Веди, брахманізм), давньогрецькі релігії, давньоримські релігії, доколумбові американські релігії та ін.

2. Пізніші етнічні релігії: Іудаїзм, індуїзм, джайнізм, сикхізм, конфуціанство, даосизм, синтоїзм, зороастризм.

III. Світові релігії : Буддизм, християнство, іслам.

IV. Нетрадиційні релігії, нові релігії :

1) неохристиянство (виникло в результаті спроб пристосувати традиційне християнство до особливостей часу): Церква Пресвятої Діви Марії, Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів (мормонізм), Нова Церква, Церква Христа та ін;

2) орієнталістські релігії (релігії, які зосереджуються на східній культурі, духовності, релігії, мові та історії): Товариство Свідомості Крішні, послідовники Саї Баби, Центр Шрі Чінмоя, Центр Ошо, Буддизм Універсальної Чистої Землі;

3) складні релігії (поєднують різні релігійні системи): Велике Біле Братство, Церква Об'єднання, Бахаїстський Світовий Порядок.

4) езотеричні об'єднання (засновані на вірі в існування надприродного світу): Теософія, Братство Грааля.

5) неоязичництво: Рідна Віра, рунізм, Собор Рідної Віри.

б) саснтологічний рух (зосереджений на поєднанні науки і практики психоаналізу): Діанетика, Наука розуму, Християнська наука.

Релігійні об'єкти в туризмі є важливою складовою туристичної індустрії. Вони приваблюють туристів, які цікавляться релігійною культурою, духовністю та історією.

Релігійні об'єкти, такі як храми, церкви, мечеті, синагоги та інші святі місця мають велику культурну цінність.

Зі сторони культурного туризму туристи можуть досліджувати історію, архітектуру, мистецтво і релігійні практики, пов'язані з цими місцями. Вони також можуть поглибити свої знання про різні релігії та культури.

В духовному туризмі - релігійні місця приваблюють людей, які шукають духовного збагачення і спокою. Багато туристів відвідують місця поклоніння для медитації, роздумів, молитви або просто для того, щоб знайти спокій. Вони також можуть доторкнутися до різних релігійних практик і традицій, зустрітися і поспілкуватися з місцевими віруючими.

Для паломництва деякі релігійні об'єкти мають велике релігійне значення і вважаються священними місцями для віруючих. Такі місця приваблюють паломників з усього світу, щоб відвідати місця, пов'язані з їхньою вірою, відсвяткувати релігійні свята, виконати ритуали та молитви.

Багато релігійних об'єктів пропонують туристам екскурсії та професійних гідів. Це дозволяє туристам отримати глибші знання про історію, релігійні вірування та архітектуру місця. Екскурсоводи можуть розповісти легенди та історії про місце і пояснити значення релігійних символів і ритуалів.

Релігійні туристичні атракції приносять значні економічні вигоди для регіону та країни. Залучення туристів призводить до збільшення туристичних послуг, таких як готелі, ресторани і сувенірні крамниці. Туристи, які відвідують релігійні об'єкти, також сприяють розвитку місцевої інфраструктури та створенню нових робочих місць.

Релігійні об'єкти в туризмі не тільки приваблюють туристів, але й сприяють збереженню культурної спадщини, взаєморозумінню між культурами та розширенню світогляду туристів.

Релігійні об'єкти можна класифікувати за різними критеріями. Основними категоріями релігійних об'єктів є:

Призначення: Храми, церкви, мечеті та синагоги: будівлі, призначені для проведення релігійних церемоній, богослужінь і спільного життя віруючих.

Монастирі, ашрами та реколекційні центри: місця, де ченці або релігійні громади живуть, моляться, медитують і займаються духовною дисципліною.

Святині та святі місця: місця, що мають особливе релігійне або історичне значення, визнані священними або святими місцями.

Варіюється залежно від релігійної традиції:

Християнські місця: церкви, собори, базиліки, монастирі, ікони тощо, пов'язані з християнською вірою.

Ісламські місця: місця, пов'язані з ісламом: наприклад, мечеті, мавзолеї, медресе, святі місця ісламу.

Єврейські місця: місця, пов'язані з іудаїзмом, наприклад, єврейські синагоги, місця поклоніння, єврейські святині.

Буддійські об'єкти: храми, ступи, монастирі та буддійські святині, пов'язані з буддизмом.

Інші релігійні об'єкти: наприклад, храми і місця поклоніння, пов'язані з індуїзмом, сикхізмом, джайнізмом тощо.

За архітектурним стилем:

Готичні будівлі: Готична архітектура: характеризується елегантною архітектурою, високими колонами, склепінчастими стелями, розписами тощо (наприклад, готичні собори).

Об'єкти в стилі бароко: вишукано декоровані, криволінійні форми, багато деталей (наприклад, церкви в стилі бароко).

Класичні об'єкти: відображають класичні архітектурні стилі, такі як симетричні фасади і колони (наприклад, класичні грецькі храми).

Сучасні релігійні споруди: сучасна архітектура, що відображає сучасні релігійні тенденції, включаючи інноваційні матеріали та конструкції.

1.2. Поняття про релігійний туризм

На початку 21 століття, коли сфера послуг стала пріоритетною, активно розвиваються різні види туризму. Серед них релігійний туризм посідає вагомe місце і є перспективною галуззю дослідження. Україна має велику кількість культових споруд, які характеризуються своєю історичною, культурною, сакральною та мистецькою привабливістю. Святі місця можна відвідувати цілий рік, незалежно від погоди, віросповідання чи політичних амбіцій.

Оскільки релігійний туризм є науковою галуззю, необхідно розробити теоретичну базу та методологічну основу. Назріла потреба у виданні карт, сувенірів, буклетів та спеціалізованої літератури про святі місця для туристів. Тому важливо розробити методологічні засади релігійного туризму.

Про сакральну географію та релігійну географію в нашій країні почали говорити в 1990-х роках у зв'язку з демократичними змінами, такими як свобода слова та зняття табу на релігійну діяльність. Водночас виникла потреба в організації релігійного туризму (або туризму святими місцями), оскільки зростання релігійної свідомості в суспільстві відображається на збільшенні кількості відвідувачів святих місць. Релігійний туризм наразі перебуває на стадії становлення, і науковці, зокрема А. Ковальчук, вказують на низький внесок науково-теоретичної бази релігійного туризму та паломництва в Україні, її створення географами та релігієзнавцями, а також на необхідність розробки понятійно - термінологічного апарату.

Основними функціями релігійного туризму є соціальна, гуманітарна та економічна. Вони мають велике значення як для окремої людини, так і для суспільства в цілому.

Можемо виділити наступні функції релігійного туризму:

- інтеграційна - об'єднання людей через релігійну приналежність. Створення умов для солідарності та згуртованості соціальних груп, підтримання балансу релігійних суспільних відносин та їх гармонізація;

- комунікаційні - можливість спілкування з іншими віруючими та з Богом;

- регуляційна - гарантування поведінки людини за наперед визначеною формулою (релігійні ритуали, норми, вимоги тощо);

- світоглядна - здатність уявити власне бачення світу. Зокрема, дає можливість зрозуміти сенс людського життя та місію людства на землі;

- духовна, освітній або богословський - знайомство з основами віри та релігійними практиками;

- рекреаційна або терапевтична - зміцнення здоров'я, оздоровлення (зняття виробничої або невиробничої психофізіологічної втоми, душевних переживань), відновлення фізичних і душевних сил;

- естетична - розвиток естетичного та художнього смаку;

- пізнавальна - ознайомлення з архітектурними, історичними та мистецькими особливостями конкретної сакральної споруди, її релігійно-духовною сутністю;

- компенсаторна - усунення серйозних протиріч і проблем людського буття. Психологічно - компенсуючи обмеженість, безпорадність і залежність від умов існування та надаючи сенс життю;

- соціальна або соціокультурна - гармонійний розвиток особистості, примирення народів;

- економічна - формування сфери послуг та зв'язків з іншими галузями економіки; розвиток певних сфер та сприяння зайнятості населення; збільшення надходжень до бюджету;

- освітня - ознайомлення під час екскурсії з краєзнавчими, історичними, архітектурними, мистецькими та сакральними аспектами регіону. Для того, щоб релігійний туризм функціонував як повноцінна наукова галузь, необхідно спочатку вирішити такі основні теоретичні та методологічні питання.

- Створення термінологічної бази (створення глосаріїв та довідників);

- оцінка сучасного стану ресурсів сакрального туризму та ефективності їх використання;
- розробка методології оцінки сакральності;
- визначення та обґрунтування сакрально-туристичної привабливості регіону;
- підготовка національного районування сакрального туризму;
- дослідження внутрішнього та зовнішнього попиту на послуги сакрального туризму;
- розробка та впровадження продуктів сакрального туризму;
- підготовка фахівців для забезпечення управління діяльністю у сфері сакрального туризму.

1.3. Релігійні об'єкти в туризмі

У науковій літературі проблеми визначення самостійності у класифікаційній структурі сакральних об'єктів та сакральних туристичних ресурсів є: рекреаційно-туристичні ресурси. Наприклад, класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів О. Бейдика включає сакральні (культові) пам'ятки архітектури. Архітектурні та історичні пам'ятки віднесені до гіперблоку "суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси". Подібних поглядів дотримуються академіки В. Кравців, Л. Гринів, М. Копач та С. Кузик. Такої ж думки дотримується С. Кузик, вказуючи, що сакральні об'єкти входять до складу історико-культурних туристичних ресурсів; О. Лесик запропонував класифікувати всі замки і монастирі України за їх придатністю для розміщення функціональних груп об'єктів рекреації та туризму; Т. Христов класифікував культові споруди як об'єкти рекреації та туризму. Христов класифікував культові споруди (монастирі, святилища, храми, храмові комплекси, каплиці, каплички, ступи), природну спадщину (святилища, джерела, криниці, гори, водойми (річки, ставки), ліси), малі культові споруди (придорожні хрести, вівтарі богів на узбіччях доріг і стежок).

О. Мацюк здійснив класифікацію оборонних споруд в Україні, в якій перелічені такі сакральні об'єкти: оборонні монастирі, костели, синагоги, оборонні дзвіниці.

Згідно з державною класифікацією (Закон України "Про охорону культурної спадщини"), сакральні об'єкти знаходять своє місце як історичні об'єкти (за типом) і поділяються на споруди, ансамблі та пам'ятки (за видом).

На мою думку, до сакральних об'єктів належать храми, храмові комплекси, церкви, лаври, монастирі, монастирі, дзвіниці та місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних представників Церкви.

У багатьох країнах туризм відіграє важливу роль у формуванні валового внутрішнього продукту, створенні робочих місць і стимулюванні торговельного балансу. Туризм впливає на такі ключові сектори економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство та виробництво споживчих товарів, тобто виступає соціальним каталізатором - економічного розвитку. Розвиток туризму залежить від поєднання таких факторів, як демографія та природне середовище, географічні, соціальні та економічні, історичні, релігійні та політичні, правові. За даними експертів СОТ, до 2010 року кількість мандрівників у світі подвоїлася порівняно з 1995 роком, досягнувши одного мільярда. 146 мільйонів з цих мандрівників були з Центральної та Східної Європи, включаючи країни СНД і Балтії, де туризм, як очікується, зростатиме швидше, ніж у всьому європейському регіоні.

В останні роки релігійна карта майже 7 мільярдів людей на планеті виглядає так: %34 - християнство, 20% - мусульмани, 14% - індуїсти, 4% - прихильники етнічних релігій, 6% - буддисти, 2% - прихильники нових релігій, 0,2%. - Євреї, 0,8 відсотка. - прихильники інших релігій. Водночас у світі налічується близько 860 мільйонів невіруючих та атеїстів (13%). Країнами, які традиційно визнані місцями паломництва, є Росія (35%), Ізраїль (30%), Греція (12%), Італія (7%), Туреччина (6%) і Саудівська Аравія (5%). За даними Всесвітньої туристичної організації, 330 мільйонів людей беруть участь у релігійному туризмі під час своїх відпусток.

Основні регіони паломницького туризму у світі можна виокремити наступним чином:

- СНД православні республіки СНД: Росія, Україна, Білорусь і Молдова;
- Зарубіжна Європа (католицька і протестантська);
- Північна Америка (християнська);

- Латинська Америка (християнська);
- Північна Африка (іслам);
- Східна Африка та частина Західної Африки (іслам);
- Східна Африка та частина Західної Африки (іслам);
- Західна Азія (мусульманські, християнські та іудейські анклави);
- Південна Азія (індуїзм, буддизм, сикхізм і джайнізм);
- Південь - Східна Азія (буддистські, мусульманські та індуїстські анклави);
- Східна Азія Східна Азія (буддизм, конфуціанство, синтоїзм);
- Центральна Азія (Тибет);
- Центральна Азія (Тибет) У Центральній Азії (Тибет) домінують іслам і ламаїзм, релігія бон;
- Центральна Азія (буддистські та деякі мусульманські анклави).

Єрусалим вважається найбільшим релігійним центром у світі. Єрусалим займає особливе місце серед інших місць паломництва, оскільки він визнаний святим містом представниками трьох релігій одночасно: іудаїзму, християнства та ісламу. Юдаїзм, християнство та іслам.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ І РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Історичні передумови розвитку релігійного туризму

Початок 1990-х років був історичним періодом для України, коли вона отримала можливість увійти в європейський культурний простір з власними історичними та культурними цінностями. Важливою складовою цього стала туристична галузь країни, яка сприяла просуванню природних, кліматичних та культурно-історичних ресурсів України на європейському та міжнародному туристичному ринку. Сьогодні туризм в Україні є досить розгалуженою системою з багатьма структурними елементами, одним з яких є релігійний туризм.

Релігійний туризм бере свій початок з часів становлення основних світових релігій і має дві основні форми

- паломницький туризм (відвідування святих місць і поклоніння реліквіям) та місіонерський туризм (подорожі з метою поширення певної віри);
- релігійний туризм з туристично-пізнавальною метою. Становлення та розвиток релігійного туризму в Україні вивчали Сапелкіна З. П., Яроцький П. Л., Кадацька Ю. А. та інші дослідники.

У сучасному світі існує широкий спектр вірувань, сект та церковних організацій. Це і політеїзм, який бере свій початок з первісних релігій, і різні форми монотеїзму. До них відносяться етнічні релігії, такі як конфуціанство (Китай), іудаїзм (Ізраїль) і синтоїзм (Японія), а також світові релігії, такі як буддизм, християнство, іслам та індуїзм. Світові релігії мали найбільший вплив на розвиток сучасної цивілізації. Їх релігійні інституції є основними об'єктами релігійного туризму. З давніх часів релігійний туризм в основному асоціювався з паломництвом.

Паломництво завжди вважалося найвищим проявом служіння індивідуальній духовності, вірі та думці. Паломники сприймаються як містичні люди, осяяні Благодаттю Небес, які своїми діями зробили внесок у віру і принесли частинку

сакрального в собі. Тому допомога паломникам здавна була невід'ємною рисою моралі.

З часів перших цивілізацій є свідчення того, що вважалося, що молитва в певних місцях є більш ефективною по відношенню до Бога. Святість того чи іншого місця визначається його роллю у формуванні релігії. Вона пов'язана з подіями, які вплинули на формування віри, діяннями святих, певними чудесами тощо. Вважається, що ці місця обрані Богом для спілкування з людьми, тому що вони певним чином позначені (чудесами та іншими проявами). Люди, в свою чергу, позначали ці місця різними символами своєї віри (камінням, хрестами, храмами тощо). Іншими словами, освячення певного місця є невід'ємною частиною будь-якої релігії. Християнські православні паломництва з України до Святої Землі мають давню традицію, відомі джерела якої сягають 11-12 століть. Зокрема, "Житіє і ходіння Даниїла, руського ігумена Землі Ізраїльської" описує паломництво ігумена Даниїла з Чернігова і містить не лише описи Святої Землі, але й інформацію про організацію паломництв за часів Єрусалимського королівства.

Загальносуспільні тенденції (розвиток промисловості, покращення транспортних та комунікаційних шляхів, значні зміни у способі життя населення, підвищення середнього рівня життя, зміна геополітичної ситуації та інші об'єктивні причини) сприяли збільшенню кількості паломництв, що в свою чергу призвело до розвитку індустрії у сфері задоволення релігійних потреб населення, розквіт якої припадає на кінець 19 століття.

У Західній Європі, особливо у Франції та Німеччині, щорічно організовувалися каравани з 300-400 паломників до Святої Землі. Значно збільшився потік православних паломників з Російської імперії. Одеса стала центром для православних паломників, а морський шлях, яким вони досягали Святої Землі, пролягав через Константинополь: вже у 1820 році їх було 200, у 1840-х роках їхня кількість подвоїлася, а до кінця століття сягнула майже 5 000. Однак з кінця 19 століття до початку Першої світової війни потік паломників був найбільшим завдяки покращенню транспортної мережі та значному зниженню цін.

Перше паломництво відбулося у 1906 році за участі Архієпископа Галицького та Архієпископа Львівського Андрея Шептицького, за сприяння полковника Генріха Гімлема фон Агісбурга, досвідченого паломника з Тіролю. Паломництво відбулося за планом тірольської організації "La Rastina Pilgerverein", яка провела дев'ять паломництв, що на той час було стандартним європейським паломництвом. Протягом століть паломництво було практично єдиною формою подорожі без "корисної" матеріальної мети, що відповідає сучасному розумінню туризму як соціального явища.

Релігійний туризм, як вид туризму, органічно увійшов у сучасний туристичний процес. На нього припадає 3-5% світових туристичних потоків. Багата релігійна історія та спадщина України дозволяє їй брати активну участь у національному, європейському та міжнародному ринку релігійного туризму. Релігійний туризм має особливе значення для розвитку внутрішнього туризму в Україні і викликає великий інтерес не лише у віруючих, але й у інших верств населення. Адже як закономірний наслідок тривалого домінування атеїстичних ідей та ідеологічних приписів в оцінці релігійних явищ у суспільстві, антирелігійної пропаганди та порушення конституційного принципу свободи совісті, підвищився інтерес до тих явищ, які тривалий час перебували під забороною підвищився інтерес до тих явищ, які тривалий час перебували під забороною. У цьому контексті туристично-екскурсійна робота є одним з небагатьох джерел знань про історію релігії в Україні, яка є духовним стрижнем національної культури та об'єднавчим фундаментом держави. Такі знання є необхідною умовою подальшого розвитку суспільства та збереження культурної спадщини.

Релігійні традиції українського народу та наявні сакральні ресурси сприяють стабільному попиту на паломницькі тури і формуванню ринку релігійного туризму в нашій країні.

Зростаючий загальний інтерес до релігійного туризму не залишився непоміченим в Україні. Створюються туристичні агенції, що організовують релігійні та паломницькі тури, а також компанії, що надають паломницькі послуги в монастирях, церквах та інших релігійних установах. Лише за останні три-чотири роки

значно зросла кількість мандрівників, які здійснюють паломництво до святих місць в Україні та виїжджають за кордон з релігійно-пізнавальною метою. Основними напрямками є Ізраїль, Італія, Греція, Кіпр, Туреччина, Єгипет, Саудівська Аравія, Індія, Китай і Тибет.

Незважаючи на соціальні та політичні потрясіння в Україні, туризм демонструє надзвичайну життєздатність і динамізм, особливо завдяки релігійним ресурсам. Наразі в Україні діє близько 120 паломницьких служб, які організовують поїздки, подорожі та паломництва до святих місць України.

Наша країна здатна задовольнити потреби як православних паломників, так і представників інших релігій. Зарваниця відома як духовний центр Греко-Католицької Церкви в Україні. Розташована в західній частині Тербовлянського району Тернопільської області. Це місце має релігійне та історичне значення і є другим найсвятішим місцем після Києво-Печерської, Почаївської та Святогірської лавр. Перед цією статуєю Богородиці у Зарваниці молився Папа Іван Павло II. Тому ікону спеціально перевезли до Києва. Місто Умань (Черкаська область) є місцем паломництва євреїв, які сповідують хасидизм - одну з течій юдаїзму. Вони вважають обов'язковим відвідати могилу рабина Нахмана хоча б раз у житті. Вони також вірять, що якщо відсвяткують Рош га-Шана на його могилі, то наступного року будуть дуже щасливі. Вони приїжджають до Умані великими групами, привозячи з собою жінок і дітей.

У 2010 році Україна та Ізраїль підписали угоду про безвізовий в'їзд. Мезибіді, куди здійснюють паломництво хасиди з усього світу, також був благословенний Баал Шемом, який перебував там протягом 20 років. На околиці міста Умань знаходиться могила рабина Нахмана з Брацлава, одного з найвидатніших послідовників Бешта і духовного лідера брацлавських хасидів, який помер і був похований тут у 1810 році.

Щороку католики з усього світу здійснюють паломництво до Бердичева (Житомирська область), відомого серед паломників своєю іконою Діви Марії.

Але більшість святих місць України є православними. Одне з них - Києво-Печерська лавра, яка посідає шосте місце в списку найкрасивіших і найбільш

вражаючих церков світу. На думку експертів, вона також посіла перше місце в конкурсі "Сім чудес України".

Святогірський монастир також став популярною пам'яткою для людей з України, Росії та сусідніх країн. Соляна печера давно закріпила за Святогірськом репутацію медичного та духовного центру Східної України. Почаївська лавра - один з найстаріших монастирів України. Він був заснований на горі біля міста Новий Почаїв у 1240-1241 роках, невдовзі після того, як Київ був розграбований татарами під проводом хана Батия. Першими засновниками монастиря були відлюдники Києво-Печерської лаври, які втекли на Волинь від ординського спустошення.

У соборному храмі над царськими воротами зберігалася знаменита чудотворна ікона Почаївської Божої Матері - Почаївська ікона у зірчастій кіюті. Чудотворний фонтан, оточений залізною огорожею і накритий саркофагом, знаходиться в церкві Успіння Богородиці. Важливе значення для розвитку релігійного туризму мають такі місця: - Манявський скит - споруда 17 століття біля села Манява Богородчанського району, заснована у 1606 році вихованцем Афонського монастиря Й. Княхницьким. Манявський скит - аскетичний монастир східного обряду (Афон України), центр української духовності, культури та мистецтва.

Сьогодні відреставровані кам'яні та дерев'яні будівлі, оточені високими кам'яними стінами з баштами та бійницями, є вдалим поєднанням гірської місцевості та фортифікаційних споруд. - Госифський монастир і церква Преображення Господнього на Ясній горі, село Госиф, Дорінська область, був заснований у 1570 році. Це місце паломництва, куди приїжджають християни з усього світу, щоб помолитися до чудотворної ікони Божої Матері;

- монастир 17 століття у селі Погоня (Тисменицький район);

- Калаїтський цвинтар на Гарличчині; - територія Музею народного мистецтва та побуту Гуцульщини в Косові.

Житомирська область також має великий потенціал для розвитку приватного бізнес-сектору релігійного туризму. Серед історико-культурних пам'яток області - церква Святого Василя Овруцького (частині церковної стіни понад 900 років) та римо-католицький монастир Босих Кармелітів в місті Овруч. Бердичів є унікальним

архітектурним комплексом в Україні, а Чоповицький православний монастир, відомий як Чудотворний фонтан, є місцем паломництва віруючих з усієї України.

У трьох годинах їзди від Харкова, по дорозі до старовинного міста Лубни, знаходиться історія нещодавно відродженого Мугальського монастиря: У 1663 році Юрій Хмельницький жив у цьому монастирі під ім'ям монаха Гедеона.

Багато відомих особистостей, таких як Петро І, Тарас Шевченко, Олександр Пушкін та гетьман Іван Мазепа, відвідували стіни Мугальського монастиря. Історія монастиря залишається загадкою, оскільки частин архіву ченців таємниче зникли після Другої світової війни. Тим не менш, монахи випікають тут смачний хліб, вирощують квіти та лікарські трави і намагаються показати нам, що живуть у мирі та злагоді.

Релігійні ресурси включають в себе не тільки матеріальні ресурси, а й духовні, такі як чудеса, які відбуваються в регіоні і зміцнюють віруючих, і благодаті, які віруючі відчувають, перебуваючи на Святій Землі. У зв'язку з цим для храму Святого Миколая в селі Крепча Одеської області характерний ряд святинь, здатних чудесним чином зміцнювати віру православних віруючих.

Ікона Казанської Божої Матері з мироточивим хрестом, ікона Казанської Божої Матері з живими квітами, що проростають на засохлих від спраги гілках лілій, ікона Іверської Божої Матері, що кровоточить, ікона Спаса Нерукотворного, ікона Пантелеймона Цілителя та Георгія Побідоносця, вигравірувана на кіотському склі, та ін. Релігійний туризм виконує кілька важливих функцій: пізнавальну, естетичну та виховну.

Церковні пам'ятки історії та культури є засобом зміцнення національної свідомості та ідентичності, відтворення історичної пам'яті, виховання патріотизму та розвитку естетичних і художніх смаків. Українські туроператори разом із церковними громадами різних конфесій є "невидимими експортерами" церковної культури як невід'ємної частини національної культурної спадщини через створення національної мережі релігійних маршрутів міжнародного значення. Водночас "невидимий імпорт" церковної культури з інших країн сприяє більш чіткому розумінню культурної ідентичності країни.

Таким чином, пам'ятки історії та культури, які є об'єктами релігійного туризму, стають культурним надбанням людства і внеском України в скарбницю світової цивілізації. Кількість туристів, які бажають відвідати духовні та сакральні місця в Україні, збільшується з кожним роком і демонструє значне щорічне зростання на 10-15%. Це пов'язано як з релігійними мотивами, так і з інтересом самих туристів. Однак, якщо раніше туристи були готові ночувати у спальних мішках у великих залах церков і монастирів та брати участь у піших походах, то тепер вони шукають більшого комфорту - повністю обладнаних двомісних номерів. Це також є передумовою для сталого розвитку туристичної галузі України.

2.2. Сучасний розвиток релігійного туризму

Туризм відіграє дуже важливу роль у розвитку сучасної України. Туризм - це як візитна картка України. Це як візитна картка країни, що презентує її культурний, історичний, традиційний та духовний потенціал, а також інші якості та напрацювання. Це, так би мовити, візитна картка країни, яка демонструє її культуру, історію, традиції та духовний потенціал. Україна після здобуття незалежності змогла реалізувати своє беззаперечне право на існування в європейському культурному просторі. Завдяки своїм самобутнім та унікальним культурним цінностям вона змогла реалізувати своє беззаперечне право на існування в європейському культурному просторі. Досягла вона цього передусім завдяки туризму.

Сучасний український туризм є невід'ємною частиною світового туристичного процесу. Незважаючи на політичні та соціально-економічні потрясіння останніх років, український туристичний сектор залишається невід'ємною частиною світової туристичної індустрії.

Туристична галузь стабільно збільшує обсяги туристичної діяльності з кожним роком, не потребуючи значних державних субсидій. На жаль, сучасний внутрішній туризм в Україні поки що не здатен генерувати значні надходження до державного бюджету. Хоча прогнози на майбутнє досить оптимістичні, на жаль, внутрішній туризм в Україні наразі не генерує значних надходжень до державного бюджету.

В країні є всі необхідні умови та ресурси для розвитку внутрішнього туризму. Історико-культурна спадщина нашої країни має велике значення. Більшість з них - це культові споруди та пам'ятки архітектури, які збереглися до наших днів. Два з цих архітектурних комплексів, Києво-Печерська Лавра та Собор Святої Софії ЮНЕСКО вирішило внести до Списку всесвітньої спадщини, але в Україні є ще багато об'єктів історико-культурної спадщини України, багато з яких гідні включення до цієї престижної категорії.

Сприяти включенню історико-культурної, в тому числі релігійної, спадщини України до Списку всесвітньої спадщини Інтегрувати історико-культурну, в тому числі релігійну, спадщину в національну та міжнародну туристичну інфраструктуру та іноземних туристів.

Таким чином, сучасна туристична галузь України стикається з низкою надзвичайно важливих викликів Виклики включають в себе. Серед них - систематизація та вивчення пам'яток історії та культури як екскурсійних об'єктів, остаточне звільнення України від ментальної ізоляції, що існувала в радянський період.

Аналіз впливу комуністичної ідеології на туризм, тобто подолання впливу комуністичної ідеології на туризм. Іншим важливим елементом загальноєвропейського туризму є інтенсивне поширення інформації про українську культуру.

Дочка Ярослава Мудрого Анна була дружиною французького короля Анрі I. З ім'ям Анни, дружини французького короля Анрі I, пов'язують поширення руського культурного впливу за часів правління Ярослава Мудрого. Про це свідчить той факт, що Реймська Біблія, написана кирилицею, була привезена до Франції Анною, дочкою Анрі I. До Франції Біблію привезла королева Франції, дочка ківанського князя. Далі Біблія використовувалася наступним чином. Французький монарх присягав на цій Біблії під час своєї коронації.

Україна є скарбницею рекреаційних можливостей (мінеральні води в Торскавці та Моршині, гірськолижні курорти), гірськолижний спорт, літній відпочинок на

Чорному та Азовському морях та інші привабливі умови. На Чорному та Азовському морях, організують річкові та морські круїзи.

Як зазначалося вище, Україна може пишатися своєю багатю історичною та культурною спадщиною, що відзначається численними пам'ятками трипільської культури, античною спадщиною міст Причорномор'я та архітектурними перлинами на узбережжі Чорного моря.

Антична спадщина Причорномор'я забарвлена архітектурними перлинами старого міста Ківана, пам'ятками українського бароко та багатьма іншими мистецькими явищами.

Кількість українських мандрівників Туризм і подорожі в Україні стають важливим джерелом інформації. Знання історії релігії в Україні є духовним стрижнем національної культури та основою національної єдності. Набуття відповідних знань є необхідною умовою подальшого розвитку суспільства та збереження культурної спадщини.

Релігія - це явище духовного життя і світогляд, відображений в ідеалах, ідеях, морально-етичних нормах та інших виявах історичного досвіду. Це світогляд, який відіграє регулюючу роль у житті людини, формує ставлення до навколишнього світу та формує і спрямовує соціальну діяльність та поведінку.

Тема розвитку релігійного туризму найчастіше висвітлюється у працях істориків, географів та мистецтвознавців, особливо у підручниках таких авторів, як О.І. Шаблій, Л.Т. Шевчук, С.В. Павлов та О.О. Бейдик. Однак матеріали, що стосуються конкретних питань, пов'язаних з розвитком релігійного туризму, мають занадто загальний характер. Вони мають бути узагальнюючими. Наприклад, статті П.Л. Яроцького та Н.С. Жданова обмежуються висвітленням факторів, що сприяють розвитку релігійного туризму. З іншого боку, позиціонування України як привабливої країни для туризму є надзвичайно важливим завданням.

Наша країна є однією з країн, здатних задовольнити найвибагливіші вподобання іноземних туристів і має належні умови для реалізації пізнавального, ділового, відпочинкового і, звісно, релігійного туризму.

Багатовікова культурно-історична спадщина України, в тому числі її релігійна спадщина, відображає розмаїття її духовного життя і її популяризація сприяє загальному розвитку суспільства. Це сприяє всебічному розвитку суспільства в цілому.

Паломницький туризм відображає прагнення віруючих до поклоніння в місцях, які вважаються для них священними. Це безперервна подорож для досягнення цієї мети. Серед причин, які спонукають до паломництва, можна виділити наступні: Виконання важливого обов'язку віруючого, зцілення фізичної чи душевної хвороби, молитва тощо.

Паломництво означає, зокрема, мобілізацію перед обличчям особливих викликів, що здійснюється добровільно, символізує готовність пожертвувати матеріальними цінностями заради матеріальних цінностей. Піші паломництва добре розвинені в індуїзмі, православ'ї та католицизмі. Люди завжди подорожують, коли виконують ритуальні дії в місцях, де вони завжди були.

2.3. Регіональна характеристика релігійного туризму

В Україні популярними для релігійного туризму є такі регіони Крим (з концентрацією християнських, дохристиянських, іудейських та мусульманських пам'яток): Умань, Бердичів, Межигір'я, Тараща та інші міста, пов'язані з історією хасидизму та похованнями цадиків і лідерів хасидських громад. Десятки тисяч паломників-хасидів зі США та Ізраїлю щороку відвідують ці місця. Хасидизм - духовний феномен українського єврейства, що виник у 18 столітті як опозиція до доктринального та обрядового формалізму і рабинської ортодоксії. Сьогодні ця гілка юдаїзму відіграє активну роль у сприянні українсько-єврейській взаємодії.

Галичина, Буковина та Закарпаття - пограниччя між латинською та візантійською культурами, перехрестя західного та східного християнства, регіон, де збереглися "святі місця" католицької, православної, іудейської, протестантської та вірменської церков, цей регіон є дуже важливим для Валахії.

Обласні та районні міста (Вінниця, Житомир, Хмельницький, Волинь) відтворили цілу низку національних та сакральних культур, включаючи королівську та середньовічну, ренесансну та барокову, католицьку та православну єдність; туристичні маршрути Острів, Пересопниця, Берестечко Володимира, Волинський, Золочівська та Бережанська фортеці в Галичині ефективно допомагають українцям усвідомити своє героїчне, сакральне та культурне минуле.

Новою туристичною інтерпретацією відомого твору Олесь Гончара "Собор" міг би стати туристичний маршрут пам'ятками, пов'язаними із Запорізьким краєм в українському степу.

При відтворенні маршруту "Із варяг у греки" в туристичному ключі слід історично пам'ятати про витoki Ківанської православної церкви, важливі постаті в українській історії та доленосні події, пов'язані із запровадженням християнства (князь Аскольд і князь Дір, перша християнка княгиня Ольга та рівноапостольний князь Бородимир Великий).

Туристичні маршрути Києвом, Черніговом та іншими містами центральної України можуть і повинні стати своєрідною туристичною асиміляцією багатой культури і духовності України в майбутньому міжнародному і місцевому, всеукраїнському туризмі завдяки щільності історичних, культурних і сакральних пам'яток.

Україна сприймається іноземними туристами як країна з унікальною культурою, історією та традиціями. Духовно-культурна спадщина України, що міститься в сакральних пам'ятках культури, показує, у що вірили українські євреї, вірмени, німці, угорці, греки, кримські татари та кримчаки з покоління в покоління, чим жили і в чому вбачали розраду, спасіння та шлях до Бога. Основи їхньої духовності, здавна задокументовані в українських церквах, мечетях, синагогах, каплицях і монастирях, сьогодні потребують нового прочитання.

Очевидно, що сучасна Україна, розділена між різними політичними та культурними впливами минулого, стає центром різних культур, що означає створення нових засобів комунікації для посилення інтеграційних процесів. Релігійний туризм може стати одним з таких ефективних чинників.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ В УКРАЇНІ

3.1. Пріоритетні напрямки розвитку релігійних об'єктів

Розвиток релігійних інституцій в Україні є важливим аспектом збереження культурної спадщини, туризму та духовного розвитку населення. Пріоритетними напрямками розвитку релігійних об'єктів в Україні є консервація та реставрація.

Збереження та реставрація історичних культових споруд, особливо тих, що були пошкоджені внаслідок конфліктів, війни чи плину часу, є одним з головних пріоритетів. Це допоможе зберегти культурну спадщину України та привабити туристів.

Розвиток туризму: релігійні споруди можуть стати важливими туристичними об'єктами. Пріоритет слід надавати розвитку туристичної інфраструктури та послуг, таких як готелі, ресторани, екскурсії та інформаційні центри. Слід також докласти зусиль, щоб зробити релігійні об'єкти доступними для туристів з різних країн і культур.

Екскурсії та освіта: важливо розробляти екскурсії та освітні програми, спрямовані на популяризацію релігійної культури, історії та традицій. Це може включати організацію екскурсій, конференцій, семінарів і тренінгів для підвищення рівня знань і розуміння різних релігійних вірувань.

Міжнародний обмін і співпраця: потрібно сприяти міжнародному обміну та співпраці з іншими країнами у сфері релігійного туризму. Таким чином вони можуть вивчати кращі практики, розробляти спільні проекти та залучати більше іноземних туристів.

Покращення паломницького руху: паломництва мають великий потенціал для розвитку релігійного туризму. Сприяння організації паломницьких маршрутів, створення паломницьких центрів та забезпечення сприятливих умов для паломників може стимулювати релігійний туризм в країні.

Розвиток релігійних об'єктів в Україні має великий потенціал для залучення туристів, збереження культурної спадщини та сприяння духовному розвитку суспільства. За допомогою правильних заходів та ініціатив Україна може сприяти розвитку релігійного туризму в країні та зміцнити свої позиції на світовій туристичній карті.

Основною проблемою в цьому секторі туризму є недостатня професійна підготовка гідів, перекладачів та групових екскурсоводів. Недатня професійна підготовка гідів, перекладачів та групових екскурсоводів, мають мало інформації про деталі таких турів. Це означає, що туристичні компанії та організаційні відділи на різних рівнях повинні ретельно відбирати і професійно навчати свій персонал.

Персонал, який організовує релігійні та паломницькі тури, потребує ретельного відбору та професійної підготовки. Бракує також добре обладнаних транспортних засобів для організації паломницьких турів. Стан доріг у сільській місцевості є катастрофічним. Особливо це стосується наступних областей.

В сільській місцевості монастирі та інші святі місця часто розташовані у віддалених районах. Міжнародні та міжрегіональні автомагістралі також потребують модернізації.

Монастирі потребують модернізації та відповідної інфраструктури, зокрема дорожніх знаків, що вказують на розташування монастирів.

Необхідно також розробити фахові туристичні карти та каталоги, які б містили всю необхідну інформацію про туристичні атракції, релігійні об'єкти та головні святині України. надати всю необхідну інформацію про туристичні об'єкти та релігійні установи в Україні, їхні головні святині, програми прийому, засоби транспорту та зв'язку послуги та транспортні засоби.

Спеціальних транспортних засобів для багатоденних паломництв в нашій країні немає. Перевезення осіб з обмеженими можливостями, які бажають здійснити такі поїздки.

В Україні нерозвинена система розміщення та готельного господарства для релігійного та паломницького туризму. Готелі та їдальні є у великих монастирях,

але вони не можуть покрити всі туристичні та паломницькі послуги для цього типу туристів. Вони можуть бути менш вибагливими, ніж інші типи туристів.

Існуючі паломницькі служби та туристичні агенції в основному пропонують кількадевні поїздки за кордон, наприклад, до Ізраїлю, Італії, Греції, Грузії тощо. Закордонними центрами традиційного християнського релігійного паломницького туризму для України є Свята Земля та Афон у Греції. Греція становить постійний споживчий паломницький ринок зі значними потенційними можливостями.

Крім того, релігійні та туристичні об'єкти України є також потенційні іноземні релігійні та паломницькі споживачі. Надання туристичних послуг та максимально коректне спрямування потоку таких туристів може стати джерелом значних валютних надходжень до місцевих бюджетів регіонів країни. Тому в цьому контексті місцева влада має працювати над наступними питаннями

Розвиток сервісної інфраструктури для надання послуг для удосконалення сервісної інфраструктури для релігійного та паломницького туризму і транспортних (послуг).

У західній частині нашої країни відбуваються міжрелігійні конфлікти та міжрелігійна боротьба за права. Міжрелігійні конфлікти та міжрелігійні війни точаться за право користування культовими спорудами. Особливо це помітно у Рівненській, Тернопільській та Львівській областях. Така ситуація негативно впливає на культурний і духовний імідж країни та відлякує іноземне духовенство і паломників.

В Україні триває війна, що також є максимально негативним фактором для розвитку всіх видів міжнародного туризму в регіоні. Міжнародний туризм у цьому регіоні, включаючи внутрішні релігійні та паломницькі поїздки та послуги. Наша країна не може гарантувати безпеку не лише іноземним туристам, а й українським громадянам, які приймають іноземних туристів. Тому державні інституції на всіх рівнях повинні вжити важливих заходів безпеки, а саме впровадження низки важливих заходів безпеки для гарантування свободи пересування релігійних туристів і паломників. Забезпечення свободи пересування релігійних і паломницьких туристів у різних частинах держави.

3.2. Роль релігійних об'єктів у культурному та соціально-економічному розвитку країни

Релігійні об'єкти в Україні відіграють важливу роль у культурному розвитку країни, оскільки вони є не лише місцями релігійного богослужіння, але й насичені культурною спадщиною, мистецтвом та історичним значенням.

Релігійні об'єкти в Україні представляють величні архітектурні споруди, які відображають різні стилі та періоди історії. Вони мають велике художнє значення, прикрашені мозаїками, фресками, різьбленням по дереву та каменю. Ці елементи мистецтва втілені в релігійних об'єктах розкривають багатство та різноманітність культури України.

Також дані об'єкти є невід'ємною частиною історичної спадщини України. Вони є свідками минулих епох, зберігають у собі цінні історичні події та традиції. Завдяки релігійним об'єктам можна зануритися в історичний контекст країни, вивчати та розуміти минуле, традиції та спосіб життя поколінь.

Вони привертають увагу внутрішніх та зарубіжних відвідувачів. Вони стають туристичними привабливостями, місцями для проведення культурних заходів, фестивалів та виставок. Це сприяє популяризації української культури та привертає увагу до національних традицій, музики, мистецтва та ремесел.

Релігійні об'єкти часто виступають не лише як місця богослужіння, але й як осередки соціального життя. Вони об'єднують людей різних соціальних груп та вікових категорій, сприяючи взаємодії, спілкуванню та спільним діяльностям. Релігійні об'єкти можуть бути місцем проведення культурних заходів, благодійних акцій, освітніх програм та інших подій.

Релігійні об'єкти сприяють розвитку туризму та інфраструктури, тому що вони привертають значну кількість туристів як з України, так і з-за кордону. Це сприяє розвитку туристичної індустрії, створенню нових робочих місць та покращенню інфраструктури у місцях, де знаходяться релігійні об'єкти. Туристи, які відвідують релігійні місця, споживають послуги готелів, ресторанів, магазинів та транспорту, що сприяє розвитку місцевої економіки.

Релігійні об'єкти і релігійні організації грають важливу роль у благодійній діяльності та соціальній допомозі. Вони надають допомогу малозабезпеченим групам населення, бездомним, хворим та іншим уразливим категоріям. Це сприяє соціальній стабільності, зміцненню громадського довіри та розвитку взаємодії між різними соціальними групами.

Вони є центрами духовного розвитку та формування моральних цінностей українського суспільства. Вони сприяють зміцненню моральних принципів, етичних норм та підтримці духовності у населення. Релігійні організації проводять релігійно-просвітницьку та культурну роботу, організують лекції, семінари, конференції та інші заходи, спрямовані на підвищення рівня культурного та морального розвитку суспільства.

Також дані об'єкти сприяють залученню інвестицій, вони можуть стати привабливими об'єктами для інвесторів, які сприятимуть їх реставрації, розширенню та розвитку. Це може привести до інвестицій в будівництво, реставрацію та розвиток супутньої інфраструктури, що сприятиме економічному зростанню та створенню робочих місць.

Релігійні об'єкти в Україні відіграють важливу роль у збереженні та розвитку культурної та соціально-економічної спадщини, привертанні туристів, популяризації національної культури та сприяють формуванню середовища країни. Їх збереження та розвиток є важливим завданням для культурної та соціально-економічної політики України.

Використовуючи економічні важелі, релігія впливає на політичні рішення держав, породжуючи певні протиріччя. Вивчення проблем впливу релігії на політику (у нашому випадку — на економіку) є «заклик до великого розуміння між народами, між правими і лівими, між послідовниками різних релігій, і, зрештою, прибічниками світської держави і тими, хто вважає, що релігія повинна грати важливу роль у громадському і політичному житті».

Природно, що вплив на економіку у різних релігійних регіонах неоднаковий. Якщо християнство через свої церкви (православну, католицьку, протестантську) безпосередньо бере участь в економіці, являється її суб'єктом, здійснює виробничу

діяльність, виконує різні фінансові й товарні операції, то ісламу притаманна регуляторна економічна діяльність шляхом встановлення регламентуючих норм.

Окремі релігії (такі, як індуїзм) впливають на економічне життя країн розповсюдження, опосередковано, однак сприяють фіксації соціально-станових груп, що є за своєю суттю участю в господарському житті шляхом закріплення їх суспільно-економічних функцій. Своє специфічне ставлення до економічної діяльності взагалі позиціонує буддизм, який здійснює нормативно-регулятивний вплив у регіонах розповсюдження. Власні особливості мають також інші релігійні напрями.

Система релігійного впливу на економіку складалася протягом століть, породжуючи у різні історичні періоди ті чи інші форми. Одні з них виникали, інші відмирили, але, безумовно, в процесі свого розвитку складалася система релігійної участі в економічному житті. При аналізі цієї системи національні та державні кордони зникають, оскільки релігії охоплюють різні країни і народи і зберігають свої сутнісні економічні прояви практично поза географією розповсюдження. З цього приводу слушною є судження С. Булгакова: «Не можна відокремити від духовного життя будь-яку сторону взагалі, господарську чи іншу.

Існує не одна лише людина економічна взагалі; кожна епоха має свою економічну людину; і релігійна особистість має і в господарському житті певне значення. — Кожна релігія має свою практичну етику, яку вона включає і в господарське життя». Постає питання: яким чином економічні прояви релігійної діяльності виникли, які важливі періоди вони пройшли, які релігійно-економічні норми були постійними, а які — тимчасовими, і яким чином настанови святих писань, присвячені економічним питанням, реалізується у сучасних умовах.

У науковому відношенні періодизація такого явища, як взаємовплив економіки та релігії, на думку автора, є непродуктивною, а застосування країнознавчого підходу буде звужувати рамки дослідження цих питань. Концептуальною тут є ідея А. Маршалла, який вважав, що двома великими силами, що формували світову історію, були релігія та економіка. «... ніде вплив релігійного та економічного факторів не

відтіснявся на другий план навіть на короткий строк, і майже завжди ці дві сили мали більше значення, ніж всі інші разом.

Релігійні мотиви сильніші за економічні, але їх безпосередній вплив рідко розповсюджується на таку широку життєву сферу». Отже, на нашу думку, сутність цього процесу полягає у постійному орелігійненні економіки й економізації релігії. Як відомо, аналіз кожної системи складається з двох основних елементів — теоретичного та практичного.

У даному випадку дослідження теоретичної складової «системи» спирається на священні писання, що розкривають становлення впливу релігії на економіку. Вивчення практичної складової базується на церковній економічній діяльності, яка характеризує розвиток «системи» по суті.

Період домінування теорії атеїзму витіснив у країнах з пануючою марксистсько-ленінською ідеологією дослідження, в яких об'єктом і предметом була релігія та її соціально-економічне значення у реальному вимірі. У теорії виник розрив між світською науковою літературою і церковними дослідженнями такого явища, як участь релігійних організацій в економіці, а ідеї класиків у цій сфері не отримали належного розвитку, оскільки атеїзм взагалі заперечував наявність такої теми. Проте заперечення релігійних уявлень і системи поглядів не спростовувало факту взаємовпливу економіки та релігії, оскільки базовими принципами атеїзму було з'ясування зв'язку між релігією та інтересами класів, боротьба з релігією і суспільно-економічними порядками, виразниками яких вона виступає, розкриття сутності релігії як продукту духовного та економічного пригноблення. Показовим у цьому сенсі є висловлювання відомого вченого радянських часів М. Нікольського: «Релігія, як і будь-яке інше явище людського життя, підпорядкована дії непорушних законів суспільного розвитку».

У зв'язку з однаковими господарськими і суспільними умовами у найрізноманітніших країнах і у найрізноманітніших народів утворюються у галузі релігії однакові явища, подібні до свого внутрішнього змісту ...». Розгляд проблеми взаємовідносин економіки і релігії повинен здійснюватися на основі наступних підходів. Передусім, базовими є питання регулювання релігією домашнього

господарства, приватного способу організації господарства, господарських процесів у межах держав, розвиток цивілізаційних процесів. Крім того, релігійні вчення мають розглядатися не тільки самі по собі, але, насамперед, з погляду декларованих цими вченнями економічних принципів.

Кожне релігійне вчення несе в собі нормативне економічне навантаження, встановлює норми, рекомендації, поради, заборони, компромісні рішення, тлумачення економічного характеру, тобто визначає межі, у яких може здійснюватися господарська діяльність людини. Релігійні вчення у своїй економічній частині фактично створили систему релігійно-економічного регулювання. У священних книгах існують прямі вказівки на форми і методи такого регулювання, яке впливає на виробництво і розподіл національного продукту. У тих же священних книгах встановлені релігійні нормативи, які визначають характер і можливість володіння власністю, впливають на ціноутворення, застосовуючи методи церковного адміністрування; здійснюють релігійно-економічне регулювання кредитної сфери, вирішуючи питання лихварства, відсотка, банківських позик; встановлюють умови обміну і торгівлі; визначають за релігійними ознаками якість продукції, що споживається. Крім того, як показує практика, релігійно-економічні методи спрямовані на виробництво різних видів товарів.

Особливе місце в аналізі повинне зайняти перетворення релігійних установ на суб'єктів господарської діяльності, використання у господарському житті нації економічної потенції, закладеної в релігії. Необхідно розглядати не тільки систему релігійно-економічного регулювання, але й характер і особливості прояву його у різних історичних, національних умовах, спільне і особливе в економічній діяльності різних релігійних течій.

У теорії взаємовпливу економіки та релігії особливе місце займає аналіз священних книг, писань «отців церкви», богословських тлумачень у контексті становлення і розвитку економічної думки, формування економічних учень.

Отже, незалежно від походження кожної священної книги, вона стає об'єктом дослідження як носій економічної теорії. Тому настанови, закладені у священних книгах, щодо економічних аспектів діяльності людини та суспільства, фактично є

економічними можливостями, які реалізуються в практичній площині послідовниками цієї релігії. Важливим у теоретичній площині є питання, як економіка зі своєю структурою і способом виробництва сприяла чи протидіяла релігійним економічним нормам і чому економічні інтереси нації відповідали релігійним приписам.

Предметом детального вивчення економічної ролі релігії та релігійних установ є участь церкви у суспільному розподілі праці, закріплення свого місця у цьому розподілі та участі у суспільній праці значної кількості виробників, залучених до неї на релігійній основі. Тобто окремо досліджується релігійна мотивація трудової діяльності і релігійна мотивація створення окремих виробництв. Розглядаючи релігію як соціально-економічний фактор суспільного прогресу, слід приділити увагу категоріям, за змінами в яких можна судити про цей процес. Мова йде про релігійно-економічні норми щодо праці, капіталу, доходу, винагородження, відсотка, грошей, зайнятості, питання нагромадження позаекономічними та економічними шляхами багатства, створення суто церковного фінансового капіталу і його вплив в окремі історичні періоди розвитку людства і націй на соціально-економічний розвиток.

Господарська діяльність релігійних установ, взаємовплив релігії та економіки, навпаки, відбувалися персоніфіковано, і це також є предметом аналізу, як і взаємодія та зв'язок світської і церковної влади у вирішенні соціально-економічних питань. Науковий інтерес представляє визначення меж втручання релігії та церкви в економічне життя держави. Оскільки кожна релігія формує ці межі згідно нормам, записаним у святому писанні, то в різних країнах у різні історичні періоди ці межі відрізнялися залежно від домінування тієї чи іншої релігії. Теоретичні основи аналізу взаємодії економіки та релігії.

Але очевидним є той факт, що існують верхня і нижня межі існування релігії у певних економічних умовах. Нижньою економічною межею є «межа виживання», коли релігія існує переважно у духовній формі, у формі вірування. Верхню межу становить попит на релігію, який надає можливість останній матеріалізувати духовну потенцію в реальне багатство. Все, що знаходиться вище верхньої межі, є процесом накопичення і процесом участі релігії і церкви у створенні національного багатства.

3.3. Релігійні об'єкти України в умовах війни

Представник DESS Віктор Єленський зазначив, що війна завжди загострює релігійні почуття і водночас змушує людей запитувати себе, чому вона можлива і чому Бог допускає такі трагедії і страждання. У цьому сенсі мислителі 20 століття говорили про неможливість "старого богослов'я" після Освенцима і Бухенвальда. У цьому сенсі мислителі 21 століття говорять про богослов'я після Бучі та Ірпеня.

Останніми роками ми говоримо про майже повсюдний занепад релігійної практики в Європі та Північній Америці і супутнє набуття особливого значення релігії як ознаки ідентичності, як засобу досягнення зовнішньополітичних цілей, як чинника міжнародних відносин і світової політики.

У воєнний час релігія повертає собі первинне значення, стає тим, що допомагає вийти за межі страшною і важкою повсякденності, залишається в публічній сфері і займає простір людської душі набагато більше, ніж у мирний час.

Коли говорять про поведінку релігії під час російсько-української війни, то зазвичай зводять її до поведінки релігійних структур, до протидії спробам ворога експлуатувати релігію, до протидії спробам агресора маніпулювати релігійними настроями. Але релігія в цій війні занадто широка і глибока, щоб її можна було виміряти в термінах структур.

Цьогорічне дослідження Центру Разумкова показало, що люди все частіше звертаються за психологічною підтримкою до церков, щоб ті допомогли їм виконувати свою основну місію. Сотні і тисячі священнослужителів, кажучи біблійною мовою, "зломлені за свою землю і народ".

Ми можемо порахувати тисячі тонн гуманітарної допомоги, яку вони доставили в різні куточки країни, кількість евакуйованих, людей, яких вони реабілітували, зцілили та допомогли. Але неможливо порахувати, скільки людей було зцілено і витягнуто з безодні відчаю просто словами і присутністю капелана. Важливість роботи священників у цій битві не можна недооцінювати. Капелани часто ставали поруч із солдатами тоді, коли ніхто інший не міг їм допомогти.

Роль церков, релігійних громад, священиків і церковних лідерів була на першому плані у наданні допомоги, але деякі з них не змогли цього зробити. Під час публічної дискусії було презентовано проект "Релігії у вогні". Документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад в Україні, розпочатий у березні 2022 року громадською організацією "Академічна група релігієзнавчих досліджень" за підтримки громадських організацій та державних установ, зокрема Державного департаменту з питань національної політики та свободи совісті України.

У період з 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року під час широкомасштабної російської окупації України було зруйновано щонайменше 415 культових споруд. Серед них - церкви, костели, каплиці та придорожні хрести, царські палати, синагоги, мечеті, хазари та пам'ятники, а також релігійні навчальні заклади.

Понад 100 постраждалих культових споруд були повністю зруйновані або серйозно пошкоджені і більше не можуть використовуватися для релігійних відправ. Щонайменше 101 культова споруда зазнала середніх пошкоджень і може бути використана для богослужінь лише після ремонту. Щонайменше 13 культових споруд (пам'ятки регіонального значення) і п'ять пам'яток (пам'ятки національного значення) були пошкоджені в результаті конфлікту.

Оскільки багато культових споруд розташовані на окупованих або прифронтових територіях, остаточні цифри можуть бути надані лише після повної деокупації та розмінування української території. Більшість культових споруд було пошкоджено або зруйновано на територіях, де відбувалися або продовжують відбуватися активні бойові дії. Лише у двох областях - Донецькій (93) та Луганській (62), де точаться запеклі бої та постійно відбуваються обстріли населених пунктів вздовж лінії фронту, було пошкоджено або зруйновано понад 150 культових споруд. Близько половини культових споруд, пошкоджених під час обстрілів, належали Українській Православній Церкві (УПЦ (МП)). Незважаючи на численні руйнування храмів, жертви та викрадення священиків УПЦ (МП), керівництво Російської Православної Церкви (РПЦ) не висловило співчуття чи засудження агресивної війни.

З початку бомбардувань українських міст багато культових споруд були відкриті для громадськості як бомбосховища, центри розподілу гуманітарної допомоги та притулки для переміщених осіб. Однак, незважаючи на їхній захист, культові споруди, як і інші цивільні об'єкти, були вразливі до обстрілів.

Російські війська обстрілювали святині православних церков та інших релігійних громад в Україні, приховуючи свої імперські амбіції під приводом захисту православних храмів.

Внаслідок обстрілів в Україні постраждали об'єкти спадщини у восьми регіонах країни - від об'єктів раннього середньовіччя до тих, що вважаються пам'ятками ранньої радянської архітектури, заявив директор ЮНЕСКО з питань Світової спадщини Лазар Елунду Ассомо в інтерв'ю агенції France Press.

За його словами, кількість постраждалих в Україні культурних об'єктів може зрости, оскільки бойові дії в країні посилюються, а в інших регіонах, де обстріли припинились, доступ до об'єктів спадщини лише зараз стає доступним.

“Щоб відбудувати деякі з цих місць і пам'ятників, потрібен буде час. А інші, ймовірно, взагалі неможливо буде відновити”, – сказав він.

ЮНЕСКО використовує супутникові знімки та звіти очевидців, щоб перевірити інформацію, надану українською владою про пошкоджені місця.

Жодне з підтверджених пошкоджених об'єктів не внесено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, як-от Софійський собор чи монастирські будівлі Києво-Печерської лаври в столиці.

Елунду Ассомо попередив, що будь-який напад на будівлю культурної спадщини, що перебуває під захистом ЮНЕСКО “Блакитний щит”, “є порушенням міжнародного права і також може вважатися військовим злочином”.

Раніше представниця Великобританії в ЮНЕСКО Лора Дейвіс повідомляла: "Останні підтверджені дані ЮНЕСКО про культурні об'єкти України, пошкоджені або знищені Росією: 44 релігійні будівлі, 6 музеїв, 25 історичних будівель, 3 театри, 11 пам'ятників та 1 бібліотека".

Відновлення релігійних об'єктів після війни є важливим завданням для відновлення культурної спадщини, розбудови духовного життя та підтримки

місцевого населення. Хоча війна може завдати значних пошкоджень релігійним спорудам, існує можливість відновлення та відновлення цих об'єктів.

Першим кроком є проведення детальної оцінки пошкоджень релігійних об'єктів. Це дозволить встановити ступінь збитків та прийняти відповідні рішення щодо відновлення.

Відновлення релігійних об'єктів вимагає значних фінансових ресурсів. Для забезпечення фінансування можна залучити державні кошти, міжнародну допомогу, фонди та благодійні організації, а також залучати спонсорів та добровольців.

Вимагає спеціалізованого знання та навичок. Експерти з архітектури, історії та релігійних практик можуть надати цінну допомогу при проектуванні та відновленні об'єктів.

Також повинні враховуватись потреби та бажання місцевої громади. Важливо залучати їх до процесу планування та прийняття рішень, забезпечувати участь волонтерів та допомагати у відновленні своїми силами.

Є важливим культурний контекст, тобто відновлення релігійних об'єктів повинно враховувати культурний контекст та традиції країни. Важливо зберегти автентичність та унікальність об'єктів, уникати недоречних модифікацій або замінів.

Довгострокове планування - це процес, який може зайняти багато років. Важливо мати довгостроковий план реставрації та управління, який забезпечить стале функціонування та підтримку об'єктів після їх відновлення.

Відновлення релігійних об'єктів після війни має велике значення для відродження духовності, культурного багатства та соціально-економічного розвитку спільнот. Вони стають символами надії, миру та примирення, а також привабливими туристичними об'єктами, що сприяють розвитку туризму та позитивному сприйняттю країни міжнародною спільнотою. Відновлення релігійних об'єктів вимагає спільних зусиль уряду, громадських організацій, експертів та громади для створення міцного фундаменту для майбутнього розвитку і процвітання

ВИСНОВОК

На сучасному етапі в Україні сформувався і набуває популярності специфічний сегмент ринку - релігійний туризм.

Релігійний туризм набуває все більшої популярності. З цієї причини збільшується кількість пропозицій щодо організації паломницьких турів.

Робота професіоналів туристичної галузі базується на дослідженнях ринку та чітких завданнях.

На основі маркетингових досліджень та чітких завдань менеджменту підприємство має виконувати свої завдання належним чином.

Це робота менеджменту. Для того, щоб релігійний туризм став повноцінною частиною туристичної індустрії, існують правові, економічні, культурні, соціальні та

Для того, щоб релігійний туризм став повноцінною частиною туристичної індустрії, необхідна низка правових, економічних та організаційних заходів.

Пріоритети та організаційні заходи повинні сприяти розвитку туризму. Для розвитку релігійного туризму в Україні туристичні агенції повинні організовувати нові тури до релігійних святинь в Україні та світі, залежно від попиту.

Церкви, монастирі та інші релігійні об'єкти становлять 27% від загальної кількості церков, монастирів та інших релігійних об'єктів, включених до каталогу туристичних об'єктів України. Припускаючи, що кількість релігійних туристів і мандрівників є пропорційною

Якщо припустити, що кількість релігійних інституцій в областях і регіонах України пропорційна кількості релігійних інституцій, то три чверті (75%) релігійного туризму буде спрямовано на захід.

Три чверті (75%) релігійного туризму буде спрямовано до Західної та Центральної України, близько 14% на східну частину країни і менше 10% на південь.

Визначити реальну кількість релігійних туристів і відвідувачів в країні неможливо. Це неможливо, оскільки в Україні не існує статистичних чи аналітичних досліджень щодо цього виду туризму. Тому що відсутні статистичні чи аналітичні дослідження щодо цього виду туризму. Державний статистичний бюлетень з туризму

включає лише групових туристів та туристів, які бронюють свої подорожі через туристичні агенції в Україні.

Державний статистичний бюлетень з туризму включає лише туристів та мандрівників, які забронювали свої подорожі через українські туристичні агенції. Самодіяльні туристи та туристичні агенти не включені.

Кількість внутрішніх релігійних мандрівників можна визначити лише опосередковано і дуже широко. Припускаючи, що всі активні віруючі здійснюють туристичні подорожі лише з релігійними цілями

Якщо припустити, що вони подорожують лише з релігійними цілями, то їхня частка в загальному туристичному потоці від 8,5% до 20%.

Культурне розмаїття, функціонування та духовний зміст явищ релігійного туризму впливають на туристичну діяльність та культурний рівень.

Туристичний досвід, що фокусується на суттєвих трансформаціях сучасної соціокультурної сфери, є соціально значущим і впливає на туристичну діяльність та культурний рівень суспільства. Туристичний досвід стає соціально значущим.

Туризм в Україні сьогодні все ще залишається недостатньо розвиненою галуззю економіки. Релігійний туризм все ще розвивається. Немає чіткого визначення поняття, змісту та джерел інформації.

Було б корисно створити веб-сайт, який би об'єднав інформацію про маршрути та святі місця, яку надають туристичні агенції, туроператори та паломницькі центри. Це забезпечить людей актуальною та вичерпною інформацією. Це дасть можливість моніторити та аналізувати туристичний ринок.

Україна має багату культурну та природну спадщину, розроблені популярні туристичні маршрути. Вони не досягли міжнародних стандартів. В останні роки зростає інтерес туристів до релігійного туризму.

Інтерес до релігійного туризму зростає. Тому Україна повинна добре використати цю можливість. Ця можливість має бути використана ефективно.

Незважаючи на те, що існує великий потенціал для розвитку релігійного туризму, Україна ще не повністю і не ефективно використала цей потенціал.

Україна не використала свій потенціал повністю і ефективно. Причини цього полягають у наступному:

- нерозвиненість інфраструктури; брак інформації про наявні ресурси та маршрути та брак інформації про маршрути;
- слабкі зв'язки між туристичними агенціями та релігійними організаціями;
- брак компетентних кадрів у цій сфері.

Однак за підтримки державних інституцій паломницькі служби та туристичні організації можуть спільно відроджувати, зберігати та впорядковувати духовно-культурні об'єкти та історичні будівлі.

Духовні та культурні об'єкти, історичні будівлі та паломницькі місця можна відроджувати, зберігати, організовувати, облаштовувати та розвивати.

Створюючи відповідне культурне середовище та умови, можна відроджувати, зберігати, організовувати, облаштовувати та розвивати паломницькі місця та історичні пам'ятки. Міністр, відповідальний за туризм

Міністри туризму G20 закликали до міжнародної координації між урядами, зазначивши, що це має бути частиною стратегічної туристичної політики України.

Стати привабливим релігійним напрямком і частиною стратегічної туристичної політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкін О. В. Спеціальні види туризму: навч. посібник. [Електронний ресурс] / Все про туризм туристична бібліотека. URL: <https://infotour.in.ua/babkin02.htm>.
2. Сайчук В. С. Методичні аспекти суспільно-географічного дослідження релігійного туризму // Економічна та соціальна географія. 2014. Вип. 2 (70). С. 59–65.
3. Борисюк О.А. Туристичний маркетинг як інструмент дослідження регіонального туристичного ринку / О.А.Борисюк // Географія та туризм: зб. наук. праць.– К.: Альтер-прес, 2015.– Вип. 33. – С.29-37.
4. Кара-Васильєва Т. В. Культурна спадщина України: дослідження, її стан у період новітніх викликів сучасності [Електронний ресурс] / Т. В. Кара-Васильєва // Вісник Національної академії наук України. - 2022. - № 7. с. 42-46. URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/1105>
5. Луговський О. Збереження культурно-історичної спадщини: сучасні виклики. / Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження (з міжнародною участю): матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, Черкаси, ЧДТУ, 20 – 21 жовтня 2022 р.
6. Патійчук В.О. Релігійно-паломницький туризм як один із чинників регіонального розвитку економіки України [Електронний ресурс] / В. О. Патійчук // Східноєвропейський університет імені Лесі Українки. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/157730518.pdf>
7. Нагірняк Я.А. Паломництво та релігійний туризм: характерні риси та особливості. [Електронний ресурс] // Національний університет “Львівська політехніка”. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1880/1810>
8. О. Борисова. Релігійний туризм: актуальність для постпандемічної України. URL : <http://surl.li/hekyg>.

9. Зацепіна Н.. Феноменологія релігійного туризму. [Електронний ресурс]. // Журнал “Молодий вчений”. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1647>.

10. Кацемір Я.В. Функціональні особливості сучасного розвитку релігійно-паломницького туризму в Україні. [Електронний ресурс] // Таврійський науковий вісник. URL :<http://www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/229>.

11. Топорницька М. Я. Територіальна організація та перспективи розвитку етнофестивального туризму в Україні / М. Я. Топорницька // Географія та туризм : наук. зб. / відп. ред. Я.Б.Олійник. – К.: Альтерпрес, 2012. – Вип. 17. – С.117–123.

12. Ковальчук А. С. Географія релігійного туризму в Україні/ А. С. Ковальчук, М. С. Рутинський, А. М. Манько, Т. Б. Завадовський, Д. А. Каднічанський. – Львів:ТЗОВ “Друк Захід”, 2016. – 454 с.

13. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: <https://unwto.org/>

14. Релігійний туризм: термінологічний словник-довідник / автор упорядник Т. Божук. Львів: Український бестселер, 2010. – 252 с.

15. Городиський Ю. Я. Класифікація християнського релігії (для потреб суспільно-географічних досліджень) / Ю. Я. Городинський // Географія та туризм, 2016. – С. 168–176.

16. Релігійний туризм як історико-суспільне явище. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Uk_msshr_2013_19\(2\)42.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Uk_msshr_2013_19(2)42.pdf)

17. Ковальчук А. С. Формування понятійно-термінологічного апарату релігійного туризму і релігії / А.С. Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини, 2012. Вип. 29. Ч. 2. С. 86–92.

18. Лубський В. Релігієзнавство / В. Лубський. – Київ: Вілбор, 1997. – 380 с.

19. Борисюк О.А. Географічний регіон як об’єкт туристичного маркетингу / Борисюк О.А., Дудник І.М., Беркова О.П. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Географія. – 2019. – Вип. 4 (74). – С. 23–31.

20. Borisyuk O. Marketing in the study of regional tourist markets / O.Berkova O. Borisyuk // Вісник Одеського національного університету. Економіка. О.: Видавничий дім «Гельветика». Т.28 Вип.2 (97).